

— Vidmar
Josip

Misli

Znano je, da sta za literaturo dob in družb, ki ne poznajo ne višjih interesov ne pomembnejših vodilnih idej, značilni površna angažiranost za površne ideje in spolna erotika, ki je skoraj prevladujoča tema na primer ameriške literature.

* * *

Od nekdanj pazljivo poslušam vsakega sobesednika, zlasti če govori o stvarih, ki jim je posvečen moj poglavitni življenjski interes, se pravi, če govori o umetnosti in literaturi.

* * *

Ali ni zahtevnost zgodovine nemogoče krvava in kruta? Vsak njen vzgib ali obrat terja življenja in kri, in to iz dneva v dan, iz leta v leto. In skoraj bi se človeku zazdelo, da smo vsi mi samo delci in drobni organi velikih kolektivnih teles in življenj in da samo ti pri vsej svoji slepi nezavednosti resnično žive, mi pa zanje ginemo, za kar se v trenutnih zatišjih smemo skromno izživljati, pri tem pa vendarle ustvarjati tisto, kar daje ceno tudi njim, čeprav žive kakor mogočne reke, ki se slepo vale in vale iz davnih mrakov v temno bodočnost in nosijo s seboj naše usode in smisel naših življenj in smrti.

* * *

Vse, kar živi v naši zavesti in kar globlje priznava človeka v nas, je treba šteti v kulturo, ki tedaj obsega naše odnose do vseh važnejših faktorjev življenja, od najsplošnejših, družbenih, do najintimnejših in najsubtilnejše človeških. Ustvarjati v vseh teh odnosih naraven in plemenit red je smisel kulturnega prizadevanja, ki je trajen proces v duhu in srcu človeštva.

* * *

Vsako živo bitje nosi v sebi vzgon, ki snuje celo v snovi, vzgon k višjim in bolj kompliciranim oblikam eksistence. V skladu s tem prvobitnim vzgonom je tudi instinktivno stremljenje človeštva h kulturi kot višji obliki življenja; stremljenje, ki zavedno ali nezavedno živi v vsakem človeku, v vsaki družbi, v vsakem narodu.

* * *

Človek, lep, beden in pretresljiv, podan v svoji celoti, kakor je verno, prepričevalno in pretresljivo podano njegovo srce v nekaterih najboljših, resnično klasičnih črticah Ivana Cankarja. Taka bo nekoč naša literatura, ko se bo burni razvoj našega življenja unesel, in skopost našega življenja ji bo v pomoč.

* * *

In če se razgledujem po sodobni poeziji, me redno poraža dejstvo, da mi metafore, ki prehitevajo druga drugo in se kopičijo, svet, o katerem govore, samo zatemnjujejo. Še pogosteje pa so samo igra in kombinacija pesniških elementov, ki so izgubili sposobnost, da bi se mogli strniti v širše celote, v katerih bi se izpovedovalo resnično življenje. Ta poezija se zadovoljuje s tem, da učinkuje z drobci ali kvečjemu z asociacijami, ne more pa dajati doživetij in globljih pretresov. To priznava celo sama. Kot taka pa ni ne nenasitnost za prisvajanje vseh pojavov ne izvajanje poklica dajati stvarjem pečat duha, skratka, ni izraz tiste bleščeče moči, po kateri se bo človeštvu stožilo, če ne danes — jutri.

* * *

Predvsem je treba vsepovsod in v vsem nevsiljivo vzgajati okus, ki ga je mogoče posredovati predvsem z resnično žlahtno umetnostjo in s plemenito miselnostjo. Hkrati bi morala vsa naša vzgoja stremeti k temu, da bi v vsakem posamezniku vzbujala čut za osebno dostojanstvo človeka kot takega. Naša družba, v kateri potekajo važni in človeško pomembni procesi, jih tolmači javnosti samo politično, se pravi za mnoge ljudi nezanimivo. Ne zna pa jih razlagati glede na njihov pomen za človeka; toda samo v taki obliki bi resnično lahko vzbudili globlje zanimanje in zavzetost zanje, ki bi dajala vsebino in smisel življenja vsakega posameznika. In ta smisel bi bila spet sredstvo za oživljanje človeškega dostojanstva in za oblikovanje okusa.

* * *

Kdor prizna absolutnost in nepojmljivost umetnosti, pa se vendar ukvarja z njo, ji mora biti voljan služiti. Vzvišeno stališče pa ima nad umetnostjo tisti, ki tega ne prizna in ki vidi v njej samo delo razuma. Ni bolj ohole stvari na svetu kot razum. Znanost je mestoma svet takega oholega, izključnega razuma.

* * *

Zanikati moram misel, ki smatra kritika za umetnika, ki je le slučajno zašel od pravega ustvarjalca k podoživljanju in razglabljanju o umetninah. Razlika med umetnikom in kritikom je konec koncev vedno razlika med »moči ali znati« ter »razumeti in vedeti«. Umetnik je človek, ki ume očarati in do dna vznemiriti srce. Kritik je samo človek, ki ve, kaj ga je vznemirilo in zakaj, s kakšnimi sredstvi in do katere mere.

* * *

Mislím, da dandanašnji nimamo kritikov, ki bi mogli suvereno obvladati zelo zapleteno problematiko današnjih umetniških struj in tendenc in ki bi jih obvladali z zdravo energijo in potrebno odločnostjo. Imamo lepo število talentiranih ljudi, imam pa občutek, da se jih večina še nikakor ni znašla in čvrsto postavila na stališča, ki naj bi bila prav tako jasna, kakor so sodobna in umetniška.

* * *

Prvo, kar zamerim sodobni slovenski kritiki, je to, da ne služi zares in do kraja interesom literature in umetnosti, temveč so njenemu srcu bližji nekakšni filozofski, družbeni, prijateljski in podobni interesi. Zaradi tega sem tudi mnenja, da sodobna slovenska kritika nima visoke cene. Sodim, da je poglobitna osnova vsake kritike v nepopustljivi volji govoriti resnico — naj se zgodi karkoli.

* * *

Od nekdanj sem bil sorazmerno toleranten do človeških napak. Nikdar pa nisem bil toleranten nasproti tistim, ki se vrivajo v umetnost, v literaturo ali v glasbo ali v slikarstvo in ki po mojem mnenju za to nimajo resničnega daru. Teh pa je zelo veliko v vsakem času.

* * *

Ne, svobodoumnost ni svetovni nazor, kajti o sto in sto možeh, ki so si vsak drugače in drug zoper drugega razlagali svetovno skrivnost, je mogoče trditi, da so bili svobodoumni. Svobodoumnost je tedaj samo neko stanje človeškega duha, samo pripravljenost pameti, ki je voljna in ki v najrazličnejših primerih ne more drugače kakor po svoje, res čisto po svoje odgovarjati na velika vprašanja.

* * *

Naš humanizem je živ, neodvisen, kritičen in oprt na najboljše tradicije kulturnega sveta; ve in veruje, da se more uresničiti s pomočjo socializma in v socializmu, v katerem se lahko svobodno izraža, ker se more poglobljati in dopolnjevati samo s svobodnim izražanjem. In če nam je v umetniškem izražanju zajamčena vsa svoboda, je to samo dokaz resničnega socialističnega humanizma, ki vlada pri nas in ki je zajet iz naše resničnosti, iz kulturne in človeške zavesti naših narodov.

* * *

Za umetnost kot tako ni važno, ali je umetnikov nazor pravilen ali progresiven ali materialističen ali koristen in ali je nasprotje vsemu temu, marveč je kvečjemu važno, ali je ta umetnost veren odraz življenja in družbenega stanja v neki dobi.

* * *

Kultura se ne rodi iz poželenj, iz tistega, kar bi rad bil, temveč iz tega, kar si, kar se v tebi resnično dogaja in kar se zares dogaja v družbi, v kateri živiš.

* * *

Nič zato, če te najbližji rod, ki prihaja za tabo, odklanja. Če si služil resnici in če si se resnici prepričljivo približal, se bodo kasnejši zanamci vrnili k njej in s tem k tebi, ker ni moči, ki bi mogla kljubovati privlačnosti resnice in luči človeškega duha.

* * *

Nekaj nas je v Sloveniji ljudi, ki stremimo za tem, da bi bila slovenska kultura res slovenska in da bi se vse, kar moremo sprejeti in pridobiti od Zahoda, začelo intenzivno nanašati na naše življenje, na odkrivanje našega življenja, na analiziranje našega življenja. Drugi pa vztrajajo pri raznih filozofemih zahodnega sveta, bodisi nihilističnih, bodisi eksistencialističnih, pri kakršnih koli pač, takih, ki so ravno v modi, in ne gledajo na to, da naše življenje nosi v sebi neko drugo resnico, neko drugo stremljenje in neki drugi impetus, ki ga je treba upoštevati, videti in tudi predstavljati. In to se mi zdi, da je posebnost naše kulturne situacije: da se pravzaprav nihče ne ukvarja z našim življenjem. Skoraj nihče.

* * *

Vsi vemo, da ni pravega socializma, kjer ni hkrati tudi kulture. Vemo pa tudi, da ni prave kulture, h kakršni stremi in se s tolikimi mukami in žrtvami prebija človeštvo, kjer ni socializma. Znana nam je vrhu tega dialektična igra med tema dvema pojavoma: kultura je rodila socializem in ga plemeniti, pa tudi socializem trajno rodi kulturo in ji kot celoti daje njen končni smisel. Nekaj te dialektične igre obstoji tudi med pojavoma samoupravljanja in kulture.

* * *

Ideje so kratkoživi pojavi in nujno so taka tudi dela, ki so jim podrejena.

* * *

Ideja je zmeraj abstraktna in hoteti življenje podrediti abstraktni misli je samo po sebi tvegana stvar. Vsak tak poizkus je nujno zvezan s poenostavljanjem življenja in veliko idejno tendenčnih del stoji popolnoma na robu literarnega umetništva.

* * *

Usoda ti nakloni okroglo število let, kolikor je mogoče govoriti o okroglosti pri številu, ki ga pišemo z znakom, podobnim kosi. Nato pridejo počastitve, priznanja in čestitke, ki si jih baje zaslužil, čeprav (ali ker?) v življenju nisi počel drugega, kakor da si ubogal svoje nagnjenje, svoj okus in, čeprav ne vselej, svojo pamet, kolikor si je imel in kolikor ti je bilo mogoče. Vendar vprašanje zaslug in nezaslug za prizadetega ne sme biti vprašanje. Nikakor. Zanj je vprašanje samo to, kako premoči kako preživeti in obvladati vse tisto, s čimer te ob takih priložnostih zaposlijo življenje in njegovi darovi.

Navedene misli so izbrane iz naslednjih del Josipa Vidmarja, ki so izšla po letu 1960:

DROBNI ESEJI, Založba Obzorja Maribor, 1962,
DNEVNIKI, Mladinska knjiga, 1963,
POLEMIKE, Državna založba Slovenije, 1963,
ODGOVORI, Državna založba Slovenije, 1970,
K NAŠEMU TRENUTKU, Partizanska knjiga, 1973.